

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Каліщук Д. М.

аспірантка кафедри прикладної лінгвістики Волинського державного університету ім.Лесі Українки

Актуальність дослідження. У наш час більше, ніж будь-коли в політиці, мова використовується не тільки як інструмент формування і вираження думки, але і як спосіб її приховування. В умовах зростаючої ролі політики і переговорного процесу в світі дедалі міцнішим стає усвідомлення того факту, що політичний дискурс – проблема не тільки політична, а й не в меншій мірі лінгвістична й культурна.

Оформлення політичного дискурсу стало можливим завдяки стрімкій еволюції засобів масової інформації. ЗМІ створюють масштабний політичний дискурс, поєднуючи когнітивні й соціальні аспекти, цінності, символи, міфи. Відшліфований журналістами публічний політичний дискурс стає частиною процесу, в якому індивіди конструюють власні смисли. Причому аналіз результатів цього процесу вимагає врахування не лише когнітивної сфери, тобто області породження суджень, а й національних і соціальних особливостей менталітету та психології людей, ціннісних орієнтацій у суспільстві [1, 138].

Спілкування і взаємодія між політиками та їхньою аудиторією, простіше кажучи, виборцями, може бути формальним і неформальним, проходити як приватні бесіди чи публічні виступи. Але в будь-якому випадку мовлення політика повинне бути дуже переконливим. Адже суть політики зводиться до бесіди, розмови, до необхідності переконати протилежну сторону свідомо чи несвідомо інтерпретувати, оцінювати, діяти. Головною відмінністю політичного дискурсу від інших видів дискурсу є його яскраво виражена апеляція до ціннісної системи, яка існує в певному суспільстві [1, 136]. Ціннісна орієнтація зумовлює широке використання лексичних одиниць з оцінним значенням, застосування особливих стилістичних прийомів, позитивно орієнтованих, що узгоджується з ідеологічною програмою політичних діячів, де ці одиниці позначають, головним чином, систему політичних цінностей (свобода, вибір, права, демократія і т. і.).

Постановка проблеми. Оскільки політичні тексти створюються, як правило, для носіїв певної культури, то при перекладі їх іншою мовою перекладач стикається з низкою додаткових проблем. Мета перекладу – якомога ближче познайомити читача (чи слухача), який не знає мови оригіналу, з текстом (чи змістом усного мовлення). Перекласти – означає висловити вірно і повністю засобами однієї мови те, що вже виражене раніше засобами іншої мови. У правильності і повноті передачі полягає власне відмінність перекладу від переказу чи скороченого викладу, від будь-якого виду так званих адаптацій [8, 15]. Тому зрозуміло, що можливість правильно передати позначення речей, про які йдеться в оригіналі, і образів, які з ними пов'язані, передбачає наявність певних знань про дійсність, зображену в тексті оригіналу (незалежно від того, чи ці знання надбані шляхом прямого знайомства з нею, чи взяті з книг або інших джерел) [8, 199]. Йдеться про фонові знання, тобто про сукупність уявлень про те, що складає реальне тло, на якому розгортається картина життя іншої країни, іншого народу.

Переклад як засіб міжкультурної комунікації – це завжди мовна дія. Діяльнісний інтерпретативний підхід до розуміння процесу перекладу, як зазначає професор І.С. Шевченко, передбачає певною мірою реконструкцію перекладачем діяльності автора протягом породження тексту оригіналу [10, 7]. У сучасних процесах міжкультурної комунікації перекладу відведена вагома роль, причому дедалі частіше переклад розуміється як механізм репрезентації інших культур. Перекладач виконує роль не вербального перекодувальника, а інтерпретатора смислового коду, закладеного у вихідному тексті. Перекладач не просто передає засіб однієї мови за допомогою засобу іншої мови, насправді він передає функцію

вихідного засобу, вибираючи для цього засіб в іншій мові, що виконує аналогічну функцію, тобто здатність викликати в адресата певне інтелектуальне чи емоційне переживання. Оптимальність перекладу зумовлена не тільки знанням алгоритмів іншої культури, а й також перетином ментальних просторів автора вихідного тексту і його перекладачів. У цьому контексті необхідно підкреслити, що ментальні простори індивідів ніколи не можуть повністю збігатися, оскільки вони визначаються індивідуальними знаннями та уявленнями і репрезентуються індивідуальним вербальним кодом. Індивідуальні ментальні простори мають деякі „спільні зони” [9, 45], і переклад буде тим успішнішим, чим ширші зони перетину ментальних просторів автора вихідного тексту і перекладача. Тому процес визначення та вибору відповідних засобів для вдалого перекладу має творчий характер.

Процедура дослідження. Процес перекладу, як би швидко він не здійснювався в окремих сприятливих або просто нескладних випадках, розпадається на два моменти. Аби перекласти, необхідно, передусім, все зрозуміти, чітко усвідомити, розтлумачити самому собі те, що перекладається (за допомогою мовних образів, тобто вже з елементами перекладу), подумки проаналізувати (якщо оригінал викликає ті чи інші труднощі), критично оцінити його. Далі треба вибрати відповідні засоби вираження в мові перекладу. Це – необхідна передумова для нього. Будь-яке тлумачення оригіналу, вірне чи невірне, і ставлення до нього з боку перекладача, позитивне чи негативне, протягом перекладу вимагає відбору мовних засобів із складу мови перекладу. Якщо перекладач працює свідомо, а не механічно, то він зацікавлений у певному виборі мовних засобів. Власне завдання – об’єктивно відобразити оригінал – спричиняє відбір відповідних засобів мови перекладу, необхідних для вірного тлумачення оригіналу [8, 18].

Дослівний переклад викликає нерозуміння іншомовного адресата, оскільки порушує головне правило перекладу – перекладений дискурс повинен так само впливати на іншомовного адресата, як і оригінал – на свого. Домінантою політичного дискурсу є поняття цінності, яке необхідно відтворити в перекладеному політичному тексті з урахуванням ціннісної ієрархії різних культур. Для політичної аргументації важливі моральні та етнічні цінності, пов’язані з особливостями національного менталітету й темпераменту [1, 37]. Неспівпадання в концептуальних картинах світу, наприклад, ключові моменти національного менталітету і свідомості, власне національні риси характеру, ступінь і адекватність відображення дійсності мовою, стають перепоною для комунікації [Там само, 76]. Розходження в концептуальних і мовних картинах світу комунікантів робить завдання перекладача надзвичайно складним. Оскільки мета перекладу політичного дискурсу – викликати в іншомовного адресата реакцію, аналогічну реакції адресатів вихідного тексту, то якщо політичний дискурс базується на цінності, яка не здатна при перекладі викликати аналогічну реакцію іншомовного адресата, при його відтворенні іноземною мовою перекладачу доводиться шукати інші цінності, при зверненні до яких зберігається прагматика вихідного дискурсу.

Цінності, які існують в культурі не ізольовано, а взаємопов’язано, складаючи ціннісну картину світу, лінгвістично можуть бути описані у вигляді культурних концептів – багатовимірних, культурно-значущих соціопсихічних утворень в колективній свідомості [3, 117]. Етноспецифічні концепти є особливо складними для перекладу, вимагаючи глибоких фонових знань перекладача. Причому повна відсутність концепту в тій чи іншій лінгвокультурі – явище надзвичайно рідкісне, більш рідкісне, ніж відсутність однослівного вираження для певного концепту [3, 112]. Практично будь-який концепт може бути перекладений з однієї мови іншою (з можливим редукуванням змісту), тобто підданий „перекодовувальній інтерпретації” і репрезентований іншою вербальною формою. Відмінності між культурами проявляються у кількісній і комбінаторній варіативності вибору ознак при концептуалізації світу. Пояснення таких особливостей вибору ознак вимагає від перекладача звернення до історії, психології, філософії того чи іншого народу.

Обговорення результатів. При аналізі перекладів політичних текстів можна помітити, що далеко не завжди перекладач докладає певних зусиль для того, аби повною мірою зберегти прагматику та емоційність вихідного тексту. Наприклад:

Дорогий мій український народо! Високоповажні гості! Шановна громадо!... Я став Президентом волею українського народу. Ми з вами – його сини і дочки. ... Але, дорогі друзі, дорогі українці, наш спільний вибір – кольори українського прапора, він об'єднує нас усіх, хто живе на сході, на заході, на півночі і на півдні. ... (Звернення Президента України Віктора Ющенка до українського народу. – 23 січня 2005//Прес-служба Президента України Віктора Ющенка).

My Dear Ukrainian people! Honorable guests!... I have become the President of Ukraine by the will of Ukrainian people. ... Still our common choice – the colors of the National Flag of Ukraine. They unite us. ... (Inaugural address of the President of Ukraine Viktor Yushchenko to the Ukrainian people on Independence Square. – 23 January 2005//Press Service of Ukraine's President Viktor Yushchenko).

Як бачимо, у тексті перекладу відсутні слова „Шановна громадо!, „Ми з вами – його сини і дочки”, „...дорогі друзі, дорогі українці...”. Очевидно, перекладач не зміг підібрати еквіваленту для передачі концепту „Громада”, який є дуже актуальним для ментальності українця, і вирішив, що зміст повідомлення не постраждає, якщо в тексті перекладу цього концепту не буде. Хоча варто зазначити, що за допомогою цих фраз Президент Ющенко намагався об'єднати аудиторію в єдиний народ, єдину націю як свідка й повноправного учасника церемонії легітимації нового президента. Оцінка денотату з позицій „наш – не наш”, тобто коли явище, чи предмет, чи подія маркується за принципом належності до системи цінностей певної соціальної групи [7, 276], є одним з „улюблених” прийомів політичних лідерів всіх країн, і тому ідея належності до „своїх” є близькою як для адресата вихідного тексту, так і для адресата тексту перекладу. Утім, в тексті перекладу опущене уточнення „...нас усіх, хто живе на сході, на заході, на півночі і на півдні”. Під час останніх президентських виборів надто часто кандидати маніпулювали зверненнями до поділу України на західну частину і східну, вкладаючи своє розуміння у поняття „Схід” і „Захід”. Для українського виборця ці концепти набули особливого значення. Саме до цього апелює Віктор Ющенко цим уточненням, намагаючись передати ідею об'єднання України під своїм керівництвом.

Політики у своєму мовленні апелюють до цінностей чи концептів, які дають змогу маніпулювати масовою свідомістю, здійснювати на аудиторію прогнозований вплив. Але, як правило, вони є етноспецифічними і не зовсім зрозумілими, або й зовсім не зрозумілими для іншомовного адресата. Тому дуже часто в тексті перекладу можна зустріти уточнення, які відсутні в мові оригіналу, але які роблять інтерпретацію перекладу адекватною. Наприклад:

У цей день згадаймо героїв, що полягли за Перемогу, мучеників Освенцимів і ГУЛАГів, жертв Голодоморів, депортацій і Голокосту (Звернення Президента України Віктора Ющенка до українського народу. – 23 січня 2005//Прес-служба Президента України Віктора Ющенка).

On this day let's commemorate the heroes who died for Victory, martyrs of Nazi and Soviet camps, victims of Holodomor (genocide famine of 1932-33), deportation and Holocaust. (Inaugural address of the President of Ukraine Viktor Yushchenko to the Ukrainian people on Independence Square. – 23 January 2005//Press Service of Ukraine's President Viktor Yushchenko).

Якщо термін „Голодомор” належить до концептуальної сфери українського читача або слухача і викликає у нього певні емоції та переживання, то для іншомовного адресата, без уточнення, він є словом, що має форму, але не має змісту.

Певні труднощі викликає і політична термінологія, особливо якщо взяти до уваги залежність низки термінів від відповідних ідеологічних концепцій [5, 118]. Широке використання в політичному мовленні імен і назв передбачає значні попередні (фонові) знання перекладача, які дають змогу йому співвіднести назву з

названим об'єктом. Так, українському адресату добре відомо, що Освенцім – це фашистський концентраційний табір, а ГУЛАГ – це радянський табір для „ворогів народу”. Як бачимо із вищенаведеного прикладу, для того, аби зробити цю інформацію зрозумілою для англомовного адресата, перекладач замінює *Освенцім* словом *Nazi camp*, а абревіатуру *ГУЛАГ*, яка не викликає абсолютно ніяких асоціацій у іншомовного читача (слухача), словом *Soviet camp*, яке вже містить певне семантичне навантаження.

Підготовленість промови політика проявляється у продуманості використання експресивних лексичних одиниць та синтаксичних конструкцій з метою підсилення емоційного сприйняття виступу, щоб завоювати симпатії адресата, змусити його співпереживати, сприймати, переймати та поділяти бажаний для адресанта емоційний стан [2, 359]. Публічні промови Віктора Ющенка є яскравим прикладом цього, тому і являють певні труднощі для перекладу. Наприклад:

Ми обрали незалежність, бо ми є нащадками поколінь, які віками мріяли про українську державу, здобували волю потом і кров'ю (Звернення Президента України Віктора Ющенка до українського народу. – 23 січня 2005//Прес-служба Президента України Віктора Ющенка).

We have chosen for independence, as we are the descendants of those generations that were dreaming of Ukrainian state for centuries and courageously fighting for their freedom (Inaugural address of the President of Ukraine Viktor Yushchenko to the Ukrainian people on Independence Square. – 23 January 2005//Press Service of Ukraine's President Viktor Yushchenko).

Як видно з наведених вище прикладів, не зовсім вірний вибір засобів мови перекладу призвів до того, що висока емоційність і деяка патетичність вихідного тексту майже повністю втрачена.

Мовлення деяких політиків є дуже образним, насиченим метафорами, порівняннями. Від ефективності використання мови в політичному дискурсі залежить авторитетність лідера. Дуже важливо, коли політик уміє яскраво описувати ситуацію, акцентувати важливі інформаційні сегменти, адже, як підкреслювалося вище, емоційна інформація легше сприймається аудиторією і краще запам'ятовується, вона природніша, тому є варіантом зрозумілим і внутрішньо адекватним [6, 279]. Уміння використовувати саме ті слова, що будуть адекватно інтерпретовані і матимуть прогнозований зміст у „карті” іншої людини (або ж групи людей), дуже цінується в загальній комунікації і в політичному дискурсі зокрема. Якщо політику вдається створити яскравий образ, близький аудиторії, який закріпиться в її свідомості надовго, викликати в аудиторії потрібні йому емоції шляхом влучно дібраних слів, то його завдання можна вважати вдало виконаним.

Надзвичайно образним, живим і енергійним є мовлення экс-прем'єр-міністра України Юлії Тимошенко. Її промови відбивають її характер, складний і багатогранний, і зберегти це у перекладах видається надто складним завданням. Наприклад:

Рік тому українці наважилися вибратися на незнайомі простори „по інший бік пагорба” і знайшли там демократію та обіцянки більш відкритої, чеснішої економіки. Але демократія безладна; тепер, коли Президент Ющенко відклав на потім виконання деяких обіцянок, розданих нашою Помаранчевою революцією, а від інших – відрікся взагалі, виникла вірогідність, що 26 березня, визначаючи своїм вибором склад нового парламенту, розчаровані українці вирішать повернутись до корумпованого авторитарного правління (Вирішальний вибір України. Стаття Юлії Тимошенко у Daily Times. – 24 березня 2006. – Daily Times, Пакістан).

A year ago, Ukrainians dared to risk the unfamiliar territory over the hill, and found democracy and the promise of a more open and honest economy. But democracy is messy; with some of our Orange Revolution's promises postponed or disavowed by President Viktor Yushchenko, there is a chance that on March 26, when Ukrainians vote for a new parliament, they may in their disappointment choose to return to the realm of

corrupt and autocratic rule (Ukraine's watershed election. – 24 March 2006. – Daily Times, Pakistan).

Замість *President Viktor Yushchenko* вжито *Президент Ющенко*, що не вказує на надмір поваги до людини, про яку йдеться. У фразі ... *відклав на потім виконання деяких обіцянок*, обставина часу „на потім”, яка відсутня у тексті оригіналу, лише підкреслює іронічність висловлювання. *Disavowed* перекладається не як нейтральне „відмовився”, а як „відрікся взагалі”, що надає повідомленню трохи іншого звучання в плані експресивності та емоційності та набагато глибше проникає у свідомість адресата.

Політичні тексти містять досить багато національно-специфічних реалій. Переклад слів, які є їх назвами, завжди викликав великі труднощі. При цьому варто підкреслити, що мова повинна йти саме про переклад назв реалій, а не про переклад самих реалій, тому що реалії – поняття позалінгвальне і не може бути перекладеним, як не може бути перекладеною жодна існуюча в природі річ [8, 206]. Особливі труднощі викликають реалії, які належать до сфери політики і позначають поняття, які притаманні лише певній політичній системі і не мають відповідників у інших політичних системах. Є кілька способів перекладу таких реалій, серед яких: транслітерація або транскрипція (повна чи часткова), безпосереднє використання даного слова, яке позначає реалію, або його кореня в написанні буквами своєї мови або в поєднанні з суфіксами своєї мови. Наприклад:

У партії Януковича, як у жодній іншій, існує потужне ядро неоправних апаратників. (Вирішальний вибір України. Стаття Юлії Тимошенко у Daily Times. – 24 березня 2006. – Daily Times, Пакистан).

Yanukovich's party contains the largest core of unreconstructed apparatchiks of any party. (Ukraine's watershed election. – 24 March 2006. – Daily Times, Pakistan).

Використання нового для англійської мови терміна *apparatchiks* у поєднанні з англійським закінченням множини дає змогу зберегти початкову інтенцію автора і передати саме те значення цього слова, яке автором і закладене. Хоча часто використовується і узагальнено-приблизний спосіб перекладу національно-специфічних реалій чи авторських метафоричних або ідіоматичних утворень, які є добре зрозумілими для адресата тексту оригіналу і можуть бути складними або взагалі незрозумілими для адресата тексту перекладу. Тоді й використовуються слова, які є близькими за значенням і функцією, наприклад:

We began the battle against entrenched corruption, imposed the rule of law on Ukraine's robber barons, and encouraged the birth of a vital society. (Ukraine's watershed election. – 24 March 2006. – Daily Times, Pakistan).

Ми вийшли на бій з укоріненою корупцією, призвали до відповіді українських магнатів-грабіжників і сприяли становленню життєво важливого громадянського суспільства. (Вирішальний вибір України. Стаття Юлії Тимошенко у Daily Times. – 24 березня 2006. – Daily Times, Пакистан).

Передумовою адекватного декодування і відповідного скеровування внутрішніх настанов адресата є конкретність та образність ключових слів повідомлення [4, 239]. Це мало б бути передусім актуальним для політичного дискурсу. Але аналіз політичних текстів дозволяє стверджувати, що політики розмовляють вкрай невизначено і використовують для цього цілий арсенал засобів. Використання номіналізаційних елементів, слів з генералізованим референтним індексом, які розширюють твердження до такого ступеня, щоб воно перекривало всі можливості (чи спростовувало всі можливості) [4, 239], роблять повідомлення розмитим і позбавленим конкретики. Надзвичайно широко в політичному мовленні використовуються конструкції з відсутнім активним суб'єктом, пасивні конструкції, які сприяють уникненню відповідальності за сказане чи зроблене, якщо така необхідність виникне. Ця тенденція є універсальною для політичного дискурсу будь-якою мовою, тому при перекладі, як правило, зберігається без істотних змін, наприклад:

Я дала тверду обіцянку, що ніколи, ні за яких умов, не створю урядову коаліцію з Віктором Януковичем.

*I have pledged that, **under no circumstances** will I form a coalition government with Viktor Yanukovich.*

*Кримінальний і Цивільний кодекси **отримають повну силу**; наші суди **отримають можливість** встати на ноги й відчутти свою свободу.* (Вирішальний вибір України. Стаття Юлії Тимошенко у Daily Times. – 24 березня 2006. – Daily Times, Пакістан).

*Criminal and civil codes **will be enforced**; our courts **will be allowed** to find their feet and their freedom.* (Ukraine's watershed election. – 24 March 2006. – Daily Times, Pakistan).

Оскільки мета перекладу політичного дискурсу – викликати в іншомовного адресата реакцію, подібну до реакції адресатів вихідного тексту, то завдання перекладача ускладнюється ще й тим, що політичний дискурс апелює до ієрархії цінностей, актуальної лише в межах певної культури, для якої політичний дискурс власне створений. Перекладач повинен, перш за все, правильно інтерпретувати вихідний текст, а тоді починати пошук засобів мови перекладу, здатних передати функцію вихідного повідомлення, його прагматику та емоційність. Адекватний переклад не може бути дослівним, адже дуже часто концепти чи реалії, які відсутні в мові перекладу, але наявні в оригіналі, вимагають додаткових пояснень чи тлумачень, інакше зміст перекладу залишиться незрозумілим для адресата і не матиме на нього такого ж впливу, як вихідний текст – на свого адресата, чим порушить адекватність перекладу. Національно-специфічні реалії, особливості мовлення окремих політиків, авторські метафори та ідіоми, які підкреслюють національний колорит політичного дискурсу, завжди викликали значні труднощі для перекладу. Тому розробка методів ефективного перекладу, детальний критичний аналіз зроблених перекладів, виявлення недоліків та вдалих знахідок перекладачів при роботі з особливо складним матеріалом видаються, на нашу думку, потрібними, навіть необхідними для того, щоб міжнаціональне, міжкультурне спілкування було більш ефективним та менш проблемним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – Киев, 2003. – 304 с.
2. Гнезділова Я.В. Реалізація емотивної функції в публічних промовах політичних діячів США та Великобританії// Мова і культура. – К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2003. – Вип. 6. – Т. II. Психологія мови і культури. Мова і засоби масової комунікації. – С. 358-363.
3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Москва, ГНОЗИС, 2004. – 390 с.
4. Ковалевська Т.Ю. Психолінгвістичні особливості політичного дискурсу//Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. – 2001. – Вип. 33. Філологічні аспекти дослідження дискурсу. – С. 237-242.
5. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М.: Высшая школа, 1990.
6. Мамич М.В. Явище інконгруентності в політичному дискурсі//Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. – 2001. – Вип. 33. Філологічні аспекти дослідження дискурсу. – С. 278 - 282.
7. Чадюк О.М. Опозиція „ми – вони” у сучасній українській політичній метафориці//Мова і культура. – К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2003. – Вип. 6. – Т. II. Психологія мови і культури. Мова і засоби масової комунікації. – С. 276-282.
8. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. – М., 2002. – 416 с.
9. Фесенко Т.А. Концептуальные основы перевода. – Тамбов: ТГУ, 2001. – 124 с.
10. Шевченко И.С. Герменевтический аспект перевода как вторичной метакоммуникации//Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. – Харків: Константа. – 2003. – Вип. 609. – с.7-11.